

פרשת שמות
יהודה ראק

רציפות התורה בראי שיטת ה'בחינות'

כדי לענות על שאלה זו, נזדקק להקדמה הבאה.

בשני שיעורים קודמים (חיי שרה וְיִשְׁב) הזכרנו מתודולוגיה פרשנית בשם 'שיטת הבחינות'. שיטה זו פותחה על ידי מו"ר הרב מרדכי ברויאר. את דברי הרב ברויאר על אודות שיטתו ואת פרשנותו באמצעות שיטתו ניתן למצוא בספרו 'פרקי מועדות', בספרו 'פרקי בראשית' ובספר 'שיטת הבחינות של הרב מרדכי ברויאר'. לפי שיטת הבחינות, הקב"ה כתב את התורה במבנה ריבוי, עם סיפורים (או קטעים הלכתיים) מקבילים, 'בחינות' שונות, שכל אחד מהם יכול לעמוד ולהקרא בפני עצמו, באופן שתתכנה סתירות ביניהם. לעיתים רבות הסיפורים משולבים זה בזה ליצירת סיפור מצורף. הסיפור המצורף מטשטש את נקודות המעבר מסיפור לסיפור, אבל גם משמר את הקשיים שבמעברים ביניהם. כל סיפור מביע תוכן עצמאי, שהוא חשוב כשלעצמו, ויש יחס ביניהם המצדיק את שילובם לסיפור אחד. באמצעות הקשיים הנובעים מצירוף הבחינות, כגון כפילויות וסתירות, ניתן לחשוף את שתי ה'בחינות' העצמאיות ולאחר מכן לעמוד על משמעויותיהן.

עד כה יישמנו את 'שיטת הבחינות' בסיפורים ממוקדים ובקנה מידה של פרק. אולם, מלבד יישומים נקודתיים כאלו, ישנה גם חלוקה מרכזית לבחינות לאורך כל ספר בראשית ואף מעבר לה, אל תוך ספר שמות ואולי גם בהמשך התורה. חלוקה זו מבוססת על מערכת של שיקולים שונים, אשר לא נפרטם כאן, אלא נזכיר רק מאפיין אחד מרכזי של שתי בחינות אלה: לאורך ספר בראשית שתי הבחינות משתמשות בשמות אלוקיים שונים. בחינה אחת משתמשת בשם המפורש, שם הוויה (י-ה-ו-ה), ולעיתים יחד עם שם 'אלוקים', כלומר: 'ה' אלוקים', והבחינה האחרת בשם אלוקים ובשם א-ל שד-י¹. על כן, בחינות אלה מכונות 'בחינת שם הוויה' ו'בחינת שם אלוקים'.

מעתה, את השאלה ששאלנו - האם לאורך ספר בראשית ישנו סיפור אחיד מתמשך - יש לשאול בנפרד לכל אחת מהבחינות. ומסתבר, שהתשובה לכל אחת משתי שאלות אלה היא תשובה שונה.

בבחינת שם הוויה אנו מוצאים סדרה של סיפורים, אשר כנראה אין ביניהם אחידות ורציפות. יש, אמנם, קשרים נקודתיים מסויימים ביניהם, אבל נראה שקשרים אלו יוצרים רק זיקה מסויימת בין הסיפורים, וסיפורים אלו אינם מהווים סיפור מתמשך. בבחינת שם הוויה, כל יחידה בסדר גודל של פרק מהווה יחידה סיפורית שלמה המסוגלת לעמוד בזכות עצמה, ויש גם לעיתים סתירות בין היחידות השונות. הוכחה וביסוס של אפיון זה של בחינת שם הוויה מצריכים דיון נרחב יותר ממסגרת השיעור הנוכחי, ולא נעסוק בכך כאן.

סיכום ספר בראשית ופתיחה לספר שמות

א. מבוא

החלוקה לחומשים והקשר ביניהם

בדיון בספרים בראשית ושמות בתור ספרים, ראשית יש לעמוד על השאלה: מה מגדיר אותם כספרים עצמאיים? החלוקה בין חומשי התורה רווחת מאוד בחז"ל, ומבחינה הלכתית היא מתבטאת ברווח של ארבע שיטין (שורות) בין חומש לחומש בספר התורה (עיינו ב"ב יג:). אולם, בטקסט של תורה שבכתב עצמה אין אזכור של חלוקה פנימית של התורה לחומשים. משום כך, לא ברור האם חלוקת התורה לחומשים היא כחלק מנתינת התורה, או שהיא מאוחרת יותר. גם אם התורה חולקה לספרים כבר מזמן נתינתה, לא ברור שחלוקה צורנית זו משקפת יחידות ספרותיות עצמאיות משמעותיות מבחינת תוכן הספרים.

רבים כבר הצביעו על כך שנקודת המעבר מספר בראשית לספר שמות היא נקודת המעבר מיחידים וממשפחה לעם - בתחילת ספר שמות בני ישראל מקבלים 'הכרה' על הפיכתם לעם בדברי פרעה (פרק א' פסוק ט'). אולם, בהחלט ייתכן שיש בתוך כל אחד מהספרים שינויים משמעותיים לא פחות, ואולי אף יותר, באופן שאין לכל אחד מהחומשים מאפיינים משותפים משמעותיים המושתתים היטב בטקסט הסיפורי והמייחדים אותם זה מזה. כיוון שכך, אין מטרתנו בשיעור הנוכחי לאפיין את חומשי בראשית ושמות כיחידות ספרותיות משמעותיות; מטרתנו כאן היא אחרת: לעמוד על הכיוון והמגמה של הסיפור המקראי המתמשך לאורך ספר בראשית ואל תוך ספר שמות. כלומר, ננסה להבין בפרספקטיבה רחבה את הסיפור הארוך המשתרע על פני שני החומשים, בהתאם למאפיינים הספרותיים והתוכניים בתוכו, ותוך הבנה כיצד היחידות הקטנות יותר תורמות לסיפור הכללי.

גם לגבי מטרה זו, אי אפשר להניח באופן אפריורי שהיא משמעותית. יש לבדוק תחילה לגופו של עניין: האם אכן המאפיינים הספרותיים והתוכניים של החומשים מראים שישנו סיפור אחד מתמשך לאורך פרקי הספרים, או שמא החומשים אינם אלא סדרה של סיפורים בודדים, אשר אולי ישנם ביניהם קשרים נקודתיים מסויימים ורצף כרונולוגי מסויים, אבל הם אינם חוברים יחד לסיפור אחיד, סיפור המפתח תוכן ועניין מסויימים?

1 בחינה זו משתמשת בשם הוויה במקום אחד בספר בראשית (בתחילת פרק י"ז), מסיבות שלא נוכל לדון בהן כאן, ובספר שמות בפרשת וארא עוברת להשתמש בשם הוויה באופן תדיר.

ותיקן את ארץ התוהו והשממון, ואז ברא אדם 'בצלמו' - דומה לו לקב"ה בתפקידו כלפי העולם, שילך וימלא את הארץ, יכבשנה וירדה בה.

חשיבות היות האדם בצלם אלוקים הוא בכך ששלטון האדם וכיבושו את הארץ אינם נתפסים כתופעה אנושית גרידא; כחו וסמכותו של האדם בעולם הם בבואה דבבואה של כוח היצירה והשלטון של ה'. האדם, התגלמות צלם אלוקים בעולם, מגלה בעולם את כבודו ומלכותו של יוצרו.

לפי פירוש זה, ההדגשה על היות האדם זכר ונקבה ברור - ההתרבות היא הכלי הניתן ביד האדם המאפשר לו למלא את תפקידו וייעודו של מילוי העולם וכיבושו.

סיפור המבול וה'פרייה והרבייה' אצל נח

פרקים ב'-ד' (למעט הפסוקים הראשונים בפרק ב') שייכים לבחינת שם הויה. ההמשך של פרק א' בסיפור בחינת שם אלוקים הוא בפרק ה' ב'ספר תולדות האדם', שם התורה חוזרת ומסכמת את מה שרלוונטי מתוך פרק א' להמשך הסיפור - תפקיד האדם כצלם אלוקים, כלומר כשליט. מוטיב זה עצמו חוזר בפעם הבאה בה נזכר לשון פרייה ורבייה: לאחר המבול, ה' מברך את נח, העומד בפתח עולם חדש, הצריך מילוי ותיקון מחדש, בברכה דומה מאוד לברכת אדם הראשון:

(א) וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בְּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלְאוּ אֶת הָאָרֶץ:

(ב) וּמִרְאֵיכֶם וּחְתָּכֶם יִהְיֶה עֲלֵיכֶם וְעַל כָּל הָאָרֶץ וְעַל כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם כָּכָל אֲשֶׁר תִּרְמַשׁ הָאֲדָמָה וּבְכָל דָּגַי הַיָּם בְּיַדְכֶם נִתְּנוּ...

(ג) וְאֶתֶם פְּרוּ וּרְבוּ שְׂרָצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ בָּהּ:

(פרק ט')

פרק ה' סוקר את תולדותיו של אדם הראשון דרך שת עד נח. בכל דור נמנות שנות חיי האדם עד להולדת הבן המהווה את החוליה הבאה בשרשרת הדורות עד נח, וכן שנות חיייו שלאחר מכן, תוך ציון העובדה שבמשך זמן זה הוליד בנים ובנות נוספים. מסתבר שהתפקיד העיקרי של הפרק הוא ליצור רצף והמשכיות, באופן שניתן לחבר את מנייני שנות החיים שעד להולדות ולקבל את משך הזמן הכולל על פני הדורות. זהו מנגנון ספרותי התורם לאפיון הסיפור הארוך המתמשך בתור שכזה. ציון שנות חיי הרבות שלאחר מכן, תוך הולדה של בנים ובנות נוספים - מן הסתם, בנים ובנות רבים, בהתאם למשך הזמן הארוך המוקדש לכך - נועד להסביר כיצד במשך עשרה דורות בלבד אוכלס העולם. דבר זה תורם להמשכיות הסיפור, שהרי סיפור המבול בהמשך מניח עולם מלא; ובנוסף, הוא מהווה תיאור של התקיימות ברכת ה' לאדם, ברכת פרייה ורבייה ומילוי העולם.

על סיפור 'בני האלוהים' ו'בנות האדם' (פרק ו'), פסוקים א' - ד' - נדלג.

בחינת שם אלוקים, לעומת זאת, בהחלט מהווה רצף סיפורי מתמשך לאורך ספר בראשית ואל תוך ספר שמות. המשימה שלנו בשיעור הנוכחי, אם כן, היא לעקוב אחרי הסיפור של בחינת שם אלוקים, ולהבין את עיקרי תכניו ומגמתו.

ב. סיפור בחינת שם אלוקים בספר בראשית

הקשר בין 'מעשה בראשית' לבין המשך ספר בראשית

סיפור מעשה בראשית (פרק א') עם פסוקים א' - ג' של פרק ב') כתוב כולו בשם אלוקים, והוא פרק הפתיחה של בחינת אלוקים בספר בראשית. אנו מעוניינים לבדוק את תרומתו לסיפור הכולל של הספר, ולשם כך, נבדוק אלו נקודות בתוך הפרק משמשות בסיס לדברים בהמשך הספר².

ישנן ארבע נקודות בפרק וכולן באותו הקשר - בריאת האדם וברכתו - החוזרות בהמשך הספר:

א. עניין 'צלם אלוקים', החוזר שלוש פעמים בפרק א' (בפסוקים כ"ו - כ"ז): "...נעשה אדם בצלמנו כדמותנו..." ויברא אלוקים את האדם בצלמו, בצלם אלוקים ברא אותו..." חוזר בהמשך, ב'ספר תולדות האדם' בפרק ה' פסוק א': "בדמות אלוקים עשה אתו".

ב. התורה מדגישה (פרק א', פסוק כ"ז) "זכר ונקבה ברא אותם", מה שלא נזכר לגבי בעלי החיים למיניהם, למרות שברור שהעובדה עצמה התקיימה בבעלי החיים. דגש זה גם לא נזכר לגבי שרץ המים והעוף, למרות שאף הם יועדו בפירוש לפרייה ולרבייה. גם עניין זה חוזר בתחילת פרק ה' (פסוק ב'): "זכר ונקבה בראם".

ג. ברכת ה' לאדם (פרק א', פסוק כ"ח) נזכרת אף היא בפרק ה' (פסוק ב'): "ויברך אתם".

ד. לשונות הפרייה והרבייה של בני אדם, המופיעים בברכת ה' לאדם (פרק א', פסוק כ"ז), חוזרים לא פחות מחמש פעמים נוספות בהמשך ספר בראשית³:

ברור, אם כן, שהמפתח להבנת תפקידו של סיפור מעשה בראשית בהקשר הספר הוא הבנת הנקודות הנ"ל.

מהו "צלם אלוקים"?

נתחיל ב'צלם אלוקים'. רס"ג⁴ מתרגם 'צלם אלוקים' כ'שליט'. כלומר, צלם אלוקים איננו רכיב רוחני מסויים באדם, כפי שפירשו אחרים, אלא פונקציה ותפקיד של האדם כלפי העולם. ביאור הדברים הוא שבמהלך ששת ימי הבריאה הקב"ה שלט באופן מוחלט בעולם והלך ומילא

2 הרשב"ם כבר פירש שהפרק משמש בסיס למצוות השבת, החוזרת מאוחר יותר בתורה. אולם, ענייננו כאן בתפקיד של הפרק ביחס להמשך ספר בראשית.

3 ראו בהמשך דברינו.

4 בעיבוד העברי של הרב קאפח לתרגום הערבי של רס"ג, נדפס בחומש תורת חיים של מוסד הרב קוק.

הם מניעים טבעיים, כהמשך למסע שהתחיל בו אביו, תרח, והמניעים המסויימים אינם חשובים ורלוונטיים לסיפור. נראה שמה שחשוב לסיפור בבחינה זו היא רק התוצאה של הליכה זו: אברם הוא עתה אדם בודד בתוך חברה הזרה לו, עם אשתו בלבד, וללא קרובי משפחה או אפילו בני ארץ בעלי תרבות משותפת.

פרקים י"ד - ט"ז שייכים לבחינת שם הויה, ובחינת שם אלוקים, אם כן, ממשיכה בסיפור ברית המילה, בפרק י"ז. ההתגלות בפרק י"ז פותחת "ויאמר אליו: אני אל-שד-י". לאחר מכן ה' מציע לאברם את הברית: "התהלך לפני והיה תמים, ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד" (פסוק ב'). כלומר, אם תסכים לעבוד אותי (במקרא העבד 'מתהלך לפני' רבו) בתמימות, אכרות עמך ברית וארבה אותך. אברם מביע את הסכמתו בהשתחויה: "ויפל אברם על פניו" (ג), ומיד ה' פונה אליו בדברי הברית עצמה: "וידבר אתו אלוקים לאמר: אני הנה בריתי אתך..." (פסוק ד' ואילך). בדברים אלו מופיע לשון 'פרייה': "הפרתי אתך במאד מאד" (ו). המילים "מאד מאד" רומזות לדברי ה' בהצעתו בפסוק ב' "וארבה אתך במאד מאד", ומראים שהם מהווים רצף אחד, וביחד יש כאן לשון פרייה ורבייה. בכך, התורה מאפיינת את ברית המילה כהמשך ישיר לברכות ה' לאדם הראשון ולנח.

ה'פרייה והרבייה' בשאר האבות

לא נעשה כאן ניתוח מלא של יתר סיפורי האבות. נעמוד רק על כך שברכת ה' לאברם בשם אל-שד-י חוזרת גם אצל יתר האבות. יצחק, בצוותו את יעקב לקחת אישה מבנות משפחתו, אומר שזהו תנאי לברכת אל-שד-י:

(ב) קוים לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמה וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמה:

(ג) ואל שד-י יברך אתך ויברך ויברך והיית לקהל עמים:

(ד) ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגרדך אשר נתן אלוקים לאברהם:

(פרק כ"ח).

ה' חוזר על הברכה ליעקב בבית אל, בבואו מפדן ארם:

(יא) ויאמר לו אלוקים אני אל שד-י פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלצוך יצאו:

(יב) ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אתרדך אתן את הארץ:

(פרק ל"ה).

כמו כן, יעקב מזכיר את הברכה בדבריו ליוסף:

(ג) ויאמר יעקב אל יוסף אל שד-י נראה אלי בלוח בארץ כנען ויברך אתי:

חלוקת סיפור המבול לבחינת שם הויה ושם אלוקים היא מורכבת ודורשת טיפול מעמיק ויסודי, ולא נבצע אותה כאן. נעמוד רק על כך שלשתי הבחינות יש בפרק ו' פסוקי הקדמה, המתארים את חטאי האדם ואת ההתייחסות של ה' לחטאים אלו כמניעים לגזירת המבול. בבחינת שם הויה אלו הם פסוקים ה' - ח'; בבחינת שם אלוקים אלו הם פסוקים ט' - י"ב. נצטט מתוך הפתיחה לסיפור המבול בבחינת שם אלוקים (י"א - י"ב), עם תחילת דברי ה' לנח בבחינה זו (י"ג):

(יא) ותשחת הארץ לפני האלוקים ותמלא הארץ חמס:

(יב) וירא אלוקים את הארץ והנה נשחטה כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ:

(יג) ויאמר אלוקים לנח קח לך כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ:

(פרק ו').

מילות המפתח בשלוש פסוקים אלו הם 'ארץ' (חמש פעמים) ו'השחטה' (ארבע פעמים). ההשחטה היא משני סוגים - השחיתות החברתית של 'הארץ', וההשחטה הפיסית שה' גוזר על הארץ. הרעיון ברור: הארץ, אותה פיתח אלוקים מבחינה פיסית ומסר את המשך פיתוחה ביד האדם, קולקלה ונשחטה, ויש להחליף אותה. הדגש איננו של חטא ועונש, אלא של כשלון הנסיון הראשון והצורך להחליף את העולם במודל חדש. ואכן, בסוף סיפור המבול נח מקבל לידיו עולם נקי, שהוחזר לתוהו, ומקבל מה' את ברכת אדם הראשון.

לאחר סיפור המבול, בחינת שם אלוקים ממשיכה בשתי יחידות של תולדות: תולדות בני נח (פרק י'), המספרות על התפתחות משפחות בני נח לייסוד עמי העולם, ותולדות שם (פרק י"א, פסוקים י' - ל"ב), היוצרות רצף כרונולוגי סיפורי מנח עד אברם.

סיפורי אברהם וה'פרייה והרבייה' אצלו

ציווי 'לך לך' המפורסם (פרק י"ב, פסוקים א' - ג') שייך לבחינת שם הויה. בבחינת שם אלוקים אין ציווי כזה, ועליית אברם לארץ כנען איננה תוצאה של ציווי אלוקי. בסוף פרק י"א מסופר כיצד תרח לקח את משפחתו מאור כשדים במגמה להגיע לכנען, אבל נעצר בחרן, שם מת. בפרק י"ב פסוק ה' (המהווה כפילות ביחס לפסוק ד' הכתוב בשם הויה, והשייך לפיכך לבחינת שם אלוקים) מסופר כיצד אברם יחד עם לוט המשיך את המסע של אביו והגיע לארץ כנען. בניית המזבחות על ידי אברם וכן סיפור ירידת אברם למצרים (פרק י"ב, פסוקים ח' - כ') שייכם לבחינת שם הויה, ולא רלוונטיים לענייננו. לאחר מכן (בפרק י"ג) מסופר על הפרדות לוט מאברם (בשתי הבחינות).

התורה, בבחינה שם אלוקים, איננה מסבירה את המניעים להליכה של אברם לכנען; משמעות הדברים היא שהמניעים

היות האדם יציר כפיו של הקב"ה, אלא על ידי ייעוד אקטיבי חיובי של האדם השואף באופן מודע ומכוון לגלות את צלם אלוהים בעולם. והקב"ה מבין, כנראה, שכדי להנחיל תודעה ייעודית זו יש צורך ברקימת מערכת יחסים ייחודית בקרב קבוצה מוגדרת של בני אדם, אשר עצם זרותם מהתרבות הסובבת אותם תפעל להעצמת תודעת הייעוד והשליחות של גילוי מלכות ה' בעולם. לשם כך, הקב"ה בחר באדם שמלבד כישורים אישיים מתאימים, היה מנותק ממשפחתו ומעמו וזר לתרבות הסובבת אותו, והציע לו ברית אשר תרקום ביניהם יחד של עם-אלוקים. זוהי ברית האבות.

זהו הנושא של סיפור בחינת שם אלוקים בספר בראשית, מאדם הראשון, דרך נח ועד האבות: התכניות האלוניות לתיקון עולם בגילוי מלכותו. הנסיון הראשון מתחיל עם אדם הראשון, ונכשל עם חטאי דור המבול; המבול תיקן את המעוות, ונח קיבל תפקיד להתחיל שוב מנקודת הפתיחה של אדם הראשון; אברהם אבינו קיבל תפקיד חדש המהווה נסיון שני, ברמה גבוהה יותר, של תיקון עולם מודע ומיועד.

ג. סיום ספר בראשית, ולקראת ספר שמות

החטיבה האחרונה של ספר בראשית (פרקים ל"ז - נ') היא סיפור יוסף ואחיו. תפקידו של סיפור ארוך זה, בבחינת שם אלוקים, הוא להראות את יד ההשגחה המסבבת את האירועים להבאת משפחת יעקב למצרים⁵. מה החשיבות של הירידה למצרים בהקשר הסיפור כפי שראינו אותו עד כה בספר בראשית?

בפרשת וארא ה' מזכיר למה את ברית האבות בשם א-ל שד-י, ומפרט את התכנית האלונית של יציאת מצרים ואת מגמותיה:

(ב) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה':

(ג) וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי...

(ד) וְגַם הִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּם לְתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן...

(ה)...וְאָזְכֹר אֶת בְּרִיתִי:

(ו) לָכֵן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם...

(ז) וְלִקְחַתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים וַיְדַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם:

(ח) וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נְשָׂאתִי אֶת יְדֵי לְתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרְשָׁה אֲנִי ה':

(ד) וַיֹּאמֶר אֵלֵי הַנְּי מִפְּרֹד וְהִרְבִּיתֶךָ וְנָתַתִּיךָ לְקַחֵל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזֶרְעֶךָ אַחֲרַיִךְ אַחֲזֶזְתָּ עוֹלָם: (פרק מ"ח).

הברית כהמשך הבריאה

מבלי להכנס לפרטי הניתוח, ניתן לומר שסיפורי האבות בבחינת שם אלוקים טובים סביב בריתות אלו.

מה תוכן הברית? כאמור, היא מתאפיינת בברכת פרייה ורבייה, זרע וארץ; אולם עיקר תוכן הברית מוגדר כבר בדברי ה' לאברהם:

(ו) וְהִפְרַתִּי אֶתְךָ בְּמֵאד מְאֹד וְנָתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ:

(ז) וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין זֶרְעֶךָ אַחֲרַיִךְ לְדֹרֹתֶם לְבְרִית עוֹלָם לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרַיִךְ:

(ח) וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרַיִךְ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֶזְתָּ עוֹלָם וְהִיִּיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים:

(פרק י"ז).

תוכן הברית הוא "להיות לך לאלוקים ולזרעך אחריך". בהקשר זה משמעות ברכת הזרע היא יצירת המסגרת הלאומית אשר עמה תכרת הברית: הברית כרותה לא עם אברהם כחיד, אלא עם זרעו של אברהם, עם עמו של אברהם, ועל כן יש צורך בריבוי הזרע; וכמסגרת גיאוגרפית להתקיימות הברית עם זרעו של אברהם תשמש ארץ כנען.

ברור, אם כן, מהנתונים הספרותיים, שברית האבות וברית המילה, מהווה המשך סיפורי לברכות אדם הראשון ונח. אבל מה משמעות הקשר? מהו הסיפור המתמשך המאחד שני חלקים אלו של הספר?

לכאורה, מדובר במשמעויות שונות של ברכת הפרייה והרבייה: בהקשר של אדם הראשון ונח פירשנו שמלכות ה' מתגלה בעולם באמצעות האדם, צלמו ודמותו של הקב"ה, הממשיך את מעשה בראשית, שולט בעולם, מאכלס, ממלא ומתקן אותו. לעומת זאת, בברית האבות מדובר ביצירת העם אשר עמו תכרת הברית עם ה'. מהו הרצף בין שתי משמעויות אלו?

נראה לבאר כך את הדברים: חטאי דור המבול, משחית עולמו של הקב"ה, בידרו שעצם נתינת השלטון ביד האדם איננו מספיק כדי לגלות את מלכות ה' בעולם; שהרי כאשר החברה המושחתת איננה פועלת לתיקון העולם אלא להשחתת החברה והעולם, אין כאן גילוי מלכות שמים אלא להיפך - פגימה במלכות שמים. המבול הסיר אמנם את ההשחתה שהייתה קיימת אז, והחזירה את המצב לקדמותו, אך לא עשתה דבר כדי לפתור בעיה זו לטווח הארוך: קיים עדיין חשש שהחברה תשחית שוב (כפי שנראה מהצורך באות הקשת). למטרה זו באה ברית האבות: על צלם האלוקים להתגלות באדם לא באופן סתמי, על ידי עצם

5 וראו שיעורנו לפרשת וישב.

(שמות, פרק ו').

מטרת יציאת מצרים היא הגשמת מערכת היחסים המיועדת מימי ברית אברהם: יחס עם-אלוקים. יציאת מצרים אף תשריש בעם מודעות עמוקה של מערכת יחסים זו המושתתת על יציאת מצרים.

מסתבר, שבבחינת אלוקים מטרת הירידה למצרים היא לאפשר את יציאת מצרים; מטרת הגלות היא הגאולה. נמצא, שהתפקיד של סיפור יוסף ואחיו, גלות מצרים והגאולה ממנה היא הבאת ברית האבות לרמה הבאה: הגשמה בפועל של מערכת היחסים המובטחת בברית האבות, והשרשת המודעות העמוקה של מערכת יחסים זו לאורך שנים.

יתר חלקי ספר שמות מוקדשים בעיקר להתקיימות מגמת יציאת מצרים בהגשמה בפועל של מערכת ביחסים בברית סיני, ולמנגנונים המשמרים את המודעות הזו. מנגנונים אלו כוללים (בעיקר) מצוות שניתנו מייד בעקבות יציאת מצרים, מצוות אשר תפקידן זכירת יציאת מצרים, וכן את הקמת המשכן, אשר תפקידו הוא השרשת אותה מודעות שנזכרה בפרשת וארא כמגמת יציאת מצרים:

(מג) וְנִעַדְתִּי שְׁמָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בְּכַבְדִּי:

(מד) וְקִדְשִׁתִּי אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת אֹהֶלן וְאֶת בְּנֵי אֶקְדַּשׁ לְכַהֵן לִי:

(מה) וְשִׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵייתִי לָהֶם לְאֱלֹקִים:

(מו) וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹקֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשִׁכְנֵי בְּתוֹכָם אֲנִי ה' אֱלֹקֵיהֶם:

(שמות, פרק כ"ט).

*****
* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון וליהודה ראק, תשס"ט *
* לשאלות והערות ניתן לפנות ליהודה ראק בדוא"ל *
* yrock20@gmail.com *
* נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי *
* *****
* בית המדרש הוירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* *****